

yetmiş kelimesine verilen anlamda kendini göstermektedir.” şeklinde bir ifadeye bulunmuş ama cümlede geçen yetmişin ne olduğu hakkında bilgi vermemiştir.

Kitabın üslubuna da değinecek olursak, genellikle anlaşılır ve akıcı bir üslup kullanılmıştır. Terminolojiye olan hâkimiyet meselelerin anlaşılmasını daha kolay hâle getirmektedir. Nitekim yazarın da belirttiği gibi, İbn Teymiyye anlatmak istediği meseleleri kolay bir dille anlatmasına karşın, konudan konuya geçmesi, anlaşılmasını güçleştirmiştir. Buna rağmen yazar, konunun anlaşılmasına mâni olmayacak şekilde birkaç istitradın dışında, konuları sistematik bir şekilde telif etmeyi başarmıştır.

Netice olarak Özervarlı'nın bu eseri, genellemeci tasvirde muhafazakâr ve tenkitçi anlayışıyla İslâm düşüncesindeki akli yönelişlere set çeken bir ilim adamı olarak takdim edilen İbn Teymiyye'yi yeniden düşünme adına, etkili ve başarılı bir çalışma olarak durmaktadır. İbn Teymiyye'nin ashâbü'l-hadîs anlayışını yeniden canlandırmaya yönelik gayretleri, bu gayretleri neticesinde meselelere getirmiş olduğu eleştiri ve çözümleri, günümüz problemleri açısından da ayrı bir ufuk olabilecek nitelikte anlatılmıştır. Eser, İbn Teymiyye'nin belli meseleler hakkında düşünce sistemini yansıtanın yanı sıra, diğer meseleler karşısında nasıl bir tavır alabileceği hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

Recep Erkmen

Justice and Remembrance: Introducing the Spirituality of Imam Ali

Reza Shah-Kazemi

London: I. B. Tauris, 2006. 254 sayfa.

İslâm dünyasında ve Batı'da Hz. Ali'yi tarihî perspektiften ele alan birçok eser bulunmasına rağmen, onun mânevî-irfanî vechesini ve düşüncelerini ortaya koyan eserlere bilhassa son yıllarda aynı miktarda rastlanmamaktadır. Tasavvuf literatüründe hem velâyet ve mârifet mertebesi itibariyle hem de tarikat silsilelerinin kendisiyle Hz. Peygamber'e ulaştığı iki koldan biri olmasından dolayı Hz. Ali çokça zikredilmektedir. Ancak bu konuyla ilgili olarak yalnızca ona hasredilmiş müstakil eserler oldukça az sayıdadır. Institute of Ismaili Studies'te karşılaştırmalı mistisizm, sûfizm ve Şîlik üzerine çalışmalarıyla araştırma görevliliğini sürdüren Dr. Reza Shah-Kazemi'nin elimizdeki bu eseri son yıllardaki söz konusu eksikliği gidermeye yönelik önemli bir adımdır.

Eser, “Önsöz” ve ilki “Giriş” niteliğinde olan üç bölümden oluşmaktadır. “Önsöz”de İmam Ali’nin entelektüel mirasının kaynakları eserin hareket noktası olarak zikredilmiş, bu kaynaklardan olan *Nehcû'l-belâga* ve *Gurerü'l-hikem* gibi metinlerin tartışmalı olduğuna dikkat çekilerek sıhhatleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yazar, Batı’da Hz. Ali hakkında yazılmış fazla kaynak bulunmamasına sebep olarak ona ait külliyyatın sıhhatinin sorgulanmasını göstermektedir.

“Önsöz” kısmında vurgulanmaktadır ki, *Nehcû'l-belâga* metninin Şerîf Razi’ye ait olmadığı Şii âlimlerce zaten kanıtlanmıştır. Bununla birlikte kitabın asıl amacı, metnin İmam Ali’ye aidiyeti meselesini açıklığa kavuşturmak değil, söz konusu metinlerin sadece mânevî mesajına odaklanarak evrensel nitelikteki bu öğretileri okuyucuya aktarabilmektir. Bu durumda yazar, Henri Corbin gibi oryantalist bir yazarın dahi “Metne intikal edebilmek için onun ne niyetle yazıldığına bakmak gerekir. Kim kaleme almış olursa olsun, konuşan aslında İmam Ali’dir.” diyerek takdir ettiği bir kaynağa müslümanlarca gereken itibarın gösterilmediğinden yakınmaktadır. Sünnîler ve Batılılarca Şii âlimlerin metnin sıhhati hakkındaki sözleri kabul edilmiyorsa da, hiç olmazsa İmam Ali’nin de buyurduğu üzere, kimin söylediğine değil, ne söylendiğine odaklanarak metnin mâna derinliği anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Vâkıa, *Nehcû'l-belâga* metni, içerisindeki bazı bölümlere bakılarak da anlaşılabilir üzere Sünnî dünyada muteber kabul edilmemektedir. Bu açıdan burada Sünnî dünyaya da hitap etme iddiasında olan yazara, sıhhati şüpheli olmayan onca eser varken niçin çalışmasında tartışmalı metinleri temel kaynak aldığı hususunda itiraz edilebilir. Fakat söz konusu Hz. Ali iken, bizzat ona ait kaynak bulabilme sıkıntısı ve neticede Kazemi’nin Şii bir akademisyen olarak kendileri açısından problemsiz addedilen bir metne başvurduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmanın amacı, yöntem ve kaynakları bu şekilde belirtildikten sonra ilk bölümde İmam Ali’nin kısa bir biyografisi verilmekte; diğer ashaba üstünlüğü ve mânevî şahsiyetinin önemi genel hatlarıyla ortaya konulmaktadır. Diğer taraftan İmam’ın mâneviyatında ihlâs, ihsan, züht, takva ve tevhit gibi kavramların mânaları ve yeri üzerinde durulmuş; akıl-vahiy, tenzih-teşbih gibi dikotomik addedilen meselelerin aslında öyle olmadığı ileri sürülmüştür. İmam Ali’nin Kumeyl b. Ziyâd’a yönelik, bâtinî mâna yoğunluğuyla dikkat çeken nasihatlerinin yorumlanması bağlamında “akıl” kelimesinin “adalet” kavramına paralel bir tanımla yapılarak bölüm sonlandırılmıştır.

“İkinci Bölüm”de ilâhî bir kavram olarak adalet tartışılmaktadır. Yazarın İmam Ali’de adalet kavramı ile alâkalı olarak vurguladığı nokta, kişinin kibrini kırıp tam

bir yönelişle Hakk'a yönelmesi ve ihsan üzere ibadet etme yolunda olmasıdır. Aksi takdirde kul kendisine pâyeye verdiği anda, en küçüğünden en büyüğüne, en bireyselinden en toplumsal ve kurumsal olanına kadar her türlü zulüm ve dengesizlikler baş gösterecektir. Söz konusu kavramın açıklanmasının ardından yazar, Mâlik el-Eşter'e İmam tarafından yazılmış mektuba yer vermekte ve mektuptaki sözleri hem politik hem etik hem de tasavvufî anlamda yorumlamaktadır.

"Üçüncü Bölüm"de yine İmam'ın sözlerinden hareketle Kur'an ve sünnette merkezî bir öneme sahip olan zikrullahla ilgili âyetlere ve tasavvufî geleneğe zikir gibi konulara değinilmiştir. Zikir ve mânevî aydınlanma arasındaki ilişki, İmam'ın sözleri ve bilhassa İbnü'l-Arabî ekolü olmak üzere sûfî geleneğin izahları üzerinden ele alınmıştır. Kazemi, zikir kavramından hareketle "esmâ" konusuna ve vahdet-i vücûd düşüncesi ekseninde varlığın "esmâ" merkezli açıklamasına yer verdikten sonra, "Üçüncü Bölüm"ün son kısmında a'yân-ı sâbite kavramına değinip dâimî zikrin neticesinin tahkik ve tevhit olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bölümde dikkat çekici bir nokta da yazarın isim ve müsemmâ meselesiyle ilgili olarak İmam Ca'fer-i Sâdik'ı eleştirirken İbnü'l-Arabî'nin düşüncesini ön plana çıkarmasıdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, aynı bölüm içerisinde bu konudan tamamen ayrı bir bahis olmasına rağmen İmam Ali'nin tasavvuf geleneğindeki yeri genişçe ele alınmıştır. Bu sebeple bölüm son bulurken, konunun toparlanmadığı ve son kısmının bağlamdan kopukluğu göze çarpmaktadır. Üstelik bir sonuç bölümü de olmadığından eser yarım kalmış hissini uyandırmaktadır.

Eserde eksik kaldığı düşünülen bir başka nokta İmam'ın mânevî şahsiyetinin özelliklerini sıralarken zikredilebilecek başka pek çok vasıf olmasına rağmen, belirlenen birkaç özelliğin niçin diğerlerine yeğ tutulduğunun ifade edilmemiş olmasıdır. Nitekim bunlar Hz. Ali'nin mâneviyatıyla ilgili belli başlı hususiyetler ise bu durum dile getirilerek önemleri ön plana çıkarılabilir; adalet ve zikir gibi alâkasızmış gibi duran bu iki kavram arasındaki bağlantı vurgulanabilirdi.

Genel itibarıyla eserde dikkat çekici bir husus da kitap boyunca İmam'ın sözleriyle hadisler arasında ilişki kurmaya çalışılarak Hz. Ali'nin velâyetteki otoritesi ve bunun tasavvuftaki öneminin yer yer işlenmesi suretiyle Şîî ve Sünnî düşüncenin uzlaştırılması gayretidir. İmam'ın mânevî öğretilerinin -hangi mezhepten veya ekolden olursa olsun- tüm insanlar üzerindeki birleştirici gücüne dikkat çekilmesinde Kazemi'nin ezeli hikmet geleneğinin talebelerinden olmasının etkisi açıktır. Mesela Hz. Ali için kullandığı "İmam" tabirini Şîîlik'teki "imam" mânası yanında daha ziyade genel bir "lider" anlamında kullandığını belirtmesi, yazarın Sünnî çizgiye yaklaşmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Yine "İmam Ali'nin düşüncesinin rasyonel olduğu; ama rasyonelistik olmadığı" şeklindeki ifadeleriyle modern çağın insanlarına hitap etme kaygısı da bunun örneklerindedir.

Sonuç olarak kitabın temel iddiası İmam Ali hakkında konuşmanın İslâm mânevîyatının özü hakkında konuşmak olduğudur. İmam Ali'ye atfedilen söz konusu metinlerdeki hakikatlerin evrenselliğini ortaya koyma vurgusuyla eser amacına ulaşmış görünmektedir. Zengin kaynak kullanımı dışında, birincil kaynaklara ulaşamayan okuyucular için eserlerin Arapça'larının yanında tercümelelerine de referansta bulunulmuş olması önemli bir ayrıntıdır. Eserin, irfanî gelenek düşüncesini oluşturan doktrinlerin menşeiini öğrenmek isteyenler için de yararlı olacağı açıktır.

Feyza Işık

İslâm Sanatı: Büyük Bildirinin Göstergeleri

Editör: Aziz Doğanay – Selçuk Mülayim

İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. 284 sayfa.

İslâm sanatı, müslüman toplumların ortak sanatı, Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve İslâmî ilkelere bağlı, Allah'ın birliğini esas alan, bu birlik düşüncesinin hâkim olduğu bir sanat alanıdır. 622 yılında Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti ile yayılmaya başlayan İslâm dini, kısa sürede üç kıtaya ulaştı. Bu aşamada Endülüs'ten Çin'e kadarki geniş coğrafyanın eski sanatları, kültürleri ve gelenekleri bu yeni dini ve İslâm sanatını etkiledi. Bu sebeple İslâm sanatı üzerinde çalışan müslüman veya yabancı sanat tarihçileri iki görüş ileri sürerler:

1. İslâm sanatı, tarihî ve coğrafi boyutları ile birlik içinde bir bütündür.
2. İslâm sanatında birlik ve bütünlükten çok, farklılıklar hâkimdir. Bu farklılık bölgesel şartlardan ve değişik yorumlardan doğmuştur. Bunun için İslâm sanatını "birlik içinde çeşitlilik" olarak tanımlayabiliriz.

Selçuk Mülayim, sanat tarihi ve Türk sanatı üzerinde değişik boyutlarda özgün araştırmalar yapmıştır. İlk olarak çalışmalarını İslâm sanatı üzerine yoğunlaştırmıştır. Kendisinin özellikle mimari süsleme kompozisyonlarının çözümlemesi, figürlü süslemenin kaynakları, sanat tarihinin doğuşu ve gelişimi, sanat tarihinde araştırma metodları, sanat eserinin temel özellikleri ve Mimar Sinan üzerinde durduğu konulardır. Yazar bu eserinde İslâm sanatı içinde Türk sanatının yeri, mimari öğeler, süsleme gibi bazı ayrıntılar üzerinde duruyor. Kitap şu bölümlerden oluşuyor: "Önsöz", "Giriş", "Dönemler ve Üsluplar", "Şehir ve Mimari", "Mukarnas", "Süslemeden Tezyinata", "Yarıncı İslâm Sanatı", "Notlar", "Sözlük", "Seçilmiş Kaynakça", "Dizin", "Fotoğraf ve Çizimler."